

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13.20.623 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК. 37; 372.8;372.882;8;82;82.0;

ЖУМАБАЕВА ДИНАРА САПАРБАЕВНА

**КОЛЛЕДЖДЕРДЕ АКЫНДАР ПОЭЗИЯСЫН ОКУТУУНУ
ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫК НЕГИЗДЕ ӨРКҮНДӨТҮҮ**

**13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы
(кыргыз адабияты)**

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2022

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин мамлекеттик тил кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: **Муратов Абдыкерим Жаркынбаевич**, педагогика илимдеринин доктору, профессор, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын профессору

Расмий оппоненттер: **Рысбаев Сулайман Казыбыевич**, педагогика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз билим берүү академиясынын филологиялык билим берүү лабораториясынын башкы илимий кызматкери
Шералиева Анара Жолдошбековна, педагогика илимдеринин кандидаты, М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин мамлекеттик, расмий жана чет тилдер кафедрасынын доценти

Жетектөөчү мекеме: Жалал-Абад мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана адабияты, педагогика жана психология кафедралары.

Дареги: 7156000, Кыргыз Республикасы, Жалал-Абад шаары, Ленин көчөсү, 57.

Диссертациялык ишти коргоо 2022-жылдын 14-октябрында саат 13:00 дө И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Кыргыз Билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илиминин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.20.623 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720023. Бишкек шаары, 10-кичи району, Саманчин көчөсү, 10 а.

Диссертацияны коргоону онлайн көрсөтүүнүн жеке коду: <https://vc.vak.kg/b/d13-oyf-pc2-yyg>

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (Бишкек ш., Раззаков көч. 51), Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (Бишкек ш. Фрунзе көч. 547), Кыргыз билим берүү академиясынын (Бишкек ш., Эркиндик гүлбагы, 25) китепканаларынан жана <http://arabaev.kg/do.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын 12-сентябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Омурбаева Д.С.

ИЗИЛДӨӨ ИШИНИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. ХХI кылымда кескин тездеген ааламдашуу процесси, маданияттардын интеграцияланышы, баалуулуктардын өзгөрүшү жалпы адамзаттын жашоого, турмушка карата көз караштарын башка нукка буруп, мурдагы көнүмүш инерцияны жаңылоо керектигин талап кылды. Натыйжада жетимиш жыл бою советтик түзүлүштөгү калыптанган мектеп, орто жана жогорку билим берүү тармактары гимназия, колледж, бакалавр, магистратура дегендей жаңы формаларды практикага киргизди. Алар тез өзгөрүп жаткан коомго ыкчам жана эффективдүү кызмат кылууга багытталды.

Азыркы ааламдашуу дооруна ылайык адамзат Жер планетасында эзелтен бери болуп көрбөгөндөй тилдик, аймактык-регионалдык, диний, экономикалык, адеп-ахлактык, маданий ж.б. баалуулуктардын тымызын күрөшүнө, а түгүл карама-каршылыгына туш келди. Бул болсо биз жашаган коомдо баалуулук ченемдеринин өзгөрүшүн жана татаалдашын көрсөттү. Аларга төмөнкүлөрдү атап кетсек болот: көп тилди билүү жөндөмдүүлүгү; коммуникациялык бирге аракеттешүү жана кызматташуу; толеранттуулукка негизделген көп түрдүү маданияттын шартында жашоо; тынымсыз өзгөрүүгө дуушар болгон турмуш агымында өз жолун таба билүү; улам жаңы, кокусунан пайда болгон көйгөйлөрдү чечүүгө болгон аракеттенүү; көп түрдүү маданияттардын диалогу жүрүп турган кыйчалыш мезгилде өзүнүн нукуралыгын, өз ордун табуу үчүн күрөшүү ж.б.

Мына ушундай тез өзгөрүп турган замандын агымында биздин өлкөдө да билим берүү, маданият, ишкердик, саламаттыкты сактоо, экономика ж.б. тармактарда өзгөрүүлөр болуп жаткандыгы мыйзам ченемдүү көрүнүштөрдөн. Ушул сыяктуу ааламдашуу процессиндеги өзгөрүүлөргө адаптациялашкан адистерди даярдоо – учурдун көйгөйлүү проблемаларынын бири. Ал адис ички руханий дүйнөсү бай, адептик сапаты жогору, ден соолугу чың инсан болуу менен өз элинин этникалык маданиятын, тарыхый эс-тутумун, салттуу тарбия көрөңгөлөрүн сыйлай берген адам болушу керек.

Бул талап КР Президенти С.Н.Жапаровдун «Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы» (2021), «Улуттук нарк тууралуу» (2022) жарлыктарында өзгөчө чоң милдет катары бүт коомчулуктун алдына коюлду. Ушундай мамлекеттик маанилүү ишти турмушка ашыруу үчүн кыргыз элинин этникалык педагогикасындагы улуттук фольклордун, акындар чыгармачылыгынын ордун, алардын идеяларын колледждерде окутууну өркүндөтүүнүн, билим берүүнүн мазмунун этнопедагогизациялоонун илимий-методикалык негиздерин иштеп чыгуу улуттук педагогика илими үчүн өзгөчө актуалдуу болуп эсептелет. Себеби колледж системасы Кыргыз Республикасынын билим берүү тармагында жаңылык, андыктан ал уюмдарда бул же тигил предметтерди окутуунун негиздери иштелип чыга элек. Мына ошол предметтердин бири – кыргыз адабияты.

Кыргыз адабиятын, анын ичинде акындар чыгармачылыгын этнопедагогикалык негизде окутуу бул бүгүнкү кыргыз коомунун дүйнөлүк

интеграцияга кошулуу процессинде өзгөчө актуалдуу. Элдик педагогиканын идеяларын балдарды тарбиялоо ишинде пайдалануунун зарылдыгы тууралуу ойлор тарыхый аспектиден карап көргөндө Я.А.Коменский (1612-1656; 1982), К.Д.Ушинский (1861; 1864), Л.Н.Толстой (1998), А.С.Макаренко (1937), В.А.Сухомлинский (1981), Ш.А.Амонашвили (1983; 1986), Г.Н.Волков (1974; 1979; 1996; 1999; 2000; 2003) ж.б. классик педагогдордун эмгектеринде жана алардын практикалык иш-аракеттеринде кеңири чагылдырылган.

Кыргыз акындар поэзиясынын этнопедагогикалык баалуулугу Б.А.Апышев (1974), А.А.Алимбеков (1997; 2010), С.О.Байгазиев (2008; 2010; 2013; 2020), Ж.Б.Бешимов (1975), А.Э.Измайлов (1981), Н.И.Имаева (1971), С.И.Иптаров (1991), А.Ж.Муратов (2012; 2015), А.Т.Калдыбаева (1988, 2005), М.Р.Рахимова (1993), Т.О.Ормонов (1971; 1972), М.Х.Манликова (2008; 2009), С.К.Рысбаев (1998; 2006; 2014), А.Жаныгулов (2009) ж.б. педагогдор тарабынан бир кыйла изилденген. Ал эми кыргыз элдик акындарынын ичинен Т.Сатылгановдун [З.Усубалиев (1971), К.Сураналиева (2014)], Б.Алыкуловдун [Г.Галиева (1978)], Тоголок Молдо менен Барпынын [А.Турдугулов (1995)], Калыгул Бай уулу менен Арстанбек Буйлаш уулунун [Ш.О.Кулматова (2014)] чыгармаларын окутуу боюнча кандидаттык диссертациялар корголгон.

Жогорудагы эмгектер негизинен акындар чыгармачылыгын мектептерде окутуу багытында жазылган, алардан айырмаланып, биздин эмгек акындар чыгармачылыгын колледждерде этнопедагогикалык негизде окуп-үйрөнүү проблемасына арналды.

XIX-XX кылымдарда жашаган, кол жазма адабиятыбыздын көч башы болгон акындарыбыз Молдо Кылычтын, Молдо Нияздын, Нурмолдонун жана төкмөлөрдүн чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окуу менен колледждин студенттери, биринчиден, элибиздин илгертен сакталып келген акындык өнөрү аркылуу айтайын деген философиялык ойлорун, кылымдар бою түптөгөн этикалык идеяларын аңдап билет; экинчиден, калк ичинде насаатталып келген элдик педагогиканын негизги түшүнүктөрү тууралуу маалыматтарга ээ болот жана алардын үлгүлөрүн өздөрү турмушунда колдонуу көндүмдөрүнө жетишет; үчүнчүдөн, акындардын чыгармаларын окуп-үйрөнүү менен тарыхый доорлорго экскурс жасап, ошол мезгилдин сабактарын бүгүнкү күн менен байланыштырат; төртүнчүдөн, студенттерде ар түрдүү баалуулуктар пайда болот, эне тилин жана элинин өткөн тарыхын, улуттук наркын, этнопедагогикасын тереңирээк түшүнүп, кастарлап сактап, кийинки муунга өткөрүп берүүгө милдеттүү экендигин туят. Андан тышкары студенттер адам менен табияттын ортосундагы ажырагыс байланышты таанып билет, өздөрүнүн экологиялык, этикалык тарбиясын дагы бир жолу жогорку деңгээлге алып чыгып, ошол таалим-тарбияны өркүндөтүүгө багыт алышат. Ар бир адам жер үстүндөгү кадамы үчүн жооп берерин, туура чечим кабыл алып, гумандуу жашоо жоопкерчилигин сезет. Акындар поэзиясы биздин азыркы муундун жаштары үчүн улам түшүнүү, кабыл алуу кыйынчылык жараткан феномен болгону үчүн да, ошол феноменди ачып берүү актуалдуу педагогикалык процесстердин бири.

Аталган теманы тандообуздун башкы себептери жана *карама-каршылыктары* булар болду: бүгүнкү күндө жаштарды өз улутунун элдик педагогикасынын, байыртан келаткан нарк, нускасынын негизинде тарбиялоо коомдун талабы болсо да, жогорудагыларды ишке ашыруунун илимий-усулдук негиздеринин турмушка толук түрдө ашырылбай жаткандыгы; колледж системасы практикага киргизилгенине он жылдан ашып калса да, колледждерде кыргыз адабиятын окутуу боюнча ушул кезге чейин усулдук колдонмолордун жоктугу; колледждерде элдик акындардын поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутууда окутуучулардын тажрыйбалары топтолуп калса да, алардын ишмердүүлүгүнө ушул күнгө чейин илимий баа берилбегендиги ж.б.

Жогоруда белгиленген карама-каршылыктарды чечүү үчүн изилдөөбүздүн проблемасы аныкталып, темабызды **«Колледждерде акындар поэзиясын окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү»** деп атадык.

Диссертациянын темасынын илимий мекемелердин жүргүзгөн илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы: Тема Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин мамлекеттик тил кафедрасынын 2014-2021-жылдардагы негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты – колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүүнүн эффективдүү жолдорун, ыкмаларын жана каражаттарын иштеп чыгуу, ал технологиялардын практикалык жактан натыйжалуулугун педагогикалык тажрыйбада текшерүүдөн өткөрүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. «Колледж», «акындар поэзиясы», «окутуунун этнопедагогикалык негизи», «окутуунун этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү» деген түшүнүктөрдү тактоо, колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутуунун тарыхый эволюциясына жана азыркы абалына анализ жүргүзүү.

2. Колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутууну изилдөө үчүн зарыл болгон философиялык, педагогикалык, адабият таануу багытындагы методологиялык таянычтарды ачып көрсөтүү, изилдөөнүн материалдарын жана методдорун аныктоо.

3. Акындар поэзиясын колледждердин «Кыргыз адабияты» дисциплинасында этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүүнүн жолдорун, ыкмаларын жана каражаттарын иштеп чыгуу жана аларды практикага сунуштоо.

4. Иштелип чыккан методикалык сунуштардын оптималдуулугун педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөдө алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы кыргыз адабиятын окутуунун методикасы илиминде колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негиздерге таянып окутууну өркүндөтүүнүн методикасы эң алгачкы жолу заманбап педагогикалык талаптарга ылайык изилденгендиги; колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутуунун мазмунун өркүндөтүүнүн

мүмкүнчүлүктөрү ачылгандыгы; колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окуп-үйрөнүү менен студенттер ээ болуучу компетенттүүлүктөргө жетишүүнүн жолдору көрсөтүлгөндүгү; элдик педагогиканын материалдары кыргыз эл ырчыларынын чыгармаларын окутуунун мазмуну жана каражаты катары каралгандыгы жана азыркы шартта элдик педагогикалык салттардын негизинде таалим-тарбия берүүнүн мүмкүнчүлүктөрү тастыкталгандыгы менен аныкталат.

Изилдөөдө алынган натыйжалардын практикалык мааниси. Илимий иштеги методикалык сунуштар кыргыз адабияты боюнча колледждердин окуу программаларын түзүүдө, окуу китептерин, методикалык колдонмолорду жазууда, университеттердин «Кыргыз адабиятын окутуу» дисциплинасынын мазмунун өркүндөтүүдө, колледждин окутуучуларынын адистигин жогорулатуу курстарында, окутуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгүн көтөрүүдө пайдаланылышы мүмкүн. Диссертацияда коюлган милдеттердин жыйынтыктары студенттердин элдик педагогикага кызыгуусун жогорулатууга жардам берет.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Колледждердин «Кыргыз адабияты» сабагында элдик акындардын чыгармаларын окутуу кыргыз элинин педагогикалык баалуулуктары менен байланышта, аларга таянылып үйрөнүлүүгө тийиш.

2. Улуттук педагогиканын салттары кыргыз адабияты сабагында пайдаланылган учурда окулуп жаткан тексттердин идеясын, темасын, негизги проблематикасын, образдар системасын, лингвистикалык байлыктарын тереңирээк аңдап түшүнүүгө жардам берет.

3. Кыргыз элдик педагогикасынын баалуулуктарын туура өздөштүрүү студенттердин ата-бабалар маданиятын тааный жана сыйлай билүү компетенттүүлүктөрүн жогорулатууга шарт түзөт, студенттер элдик акындардын чыгармаларын үйрөнүү менен алардын элдик педагогикалык салттарды алып жүрүүчүлөр, байытуучулар жана үгүттөөчүлөр катары эл турмушундагы ордун туура аңдап билет.

4. Колледждердин «Кыргыз адабияты» сабагында элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутуу менен окутуучулар студенттердин тил байлыктарын өнүктүрүүгө салым кошот.

Изденүүчүнүн жеке салымы: Колледждердин «Кыргыз адабияты» сабагында элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүү проблемасы соңку шарттарга жана талаптарга ылайык кыргыз педагогикасында эң алгачкы жолу жекече иштелип, ал сунуштар педагогикалык экспериментте өз алдынча текшерүүдөн өткөрүлүп жана практикага сунушталды. Тема боюнча сабактын үлгүлөрү изденүүчү тарабынан өз алдынча иштелип чыгып, алар сыноодон өткөрүлдү. Жалпы корутунду жана иштин натыйжаларынан келип чыккан сунуштар жекече чыгарылды.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы: Диссертациянын негизги мазмуну 0, 1 ден жогору импакт фактору бар

басылмаларга 3 илимий макалада, 5 РИНЦтен чет өлкөлөрдө чыккан илимий макалада, 11 Кыргызстанда чыккан илимий макалада тастыкталган.

Иштин апробацияланышы. Кыргызстанда (2018; 2019) жана Россияда (2020) өткөрүлгөн эл аралык илимий конференцияларда, «Ыйык Ата-Журт» коомдук жаштар фонду тарабынан жыл сайын өткөрүлүп келе жаткан IX, X, XI эл аралык илимий-практикалык симпозиумдарда жасалган баяндамаларда талкууланды.

Диссертациянын көлөмү жана курамы: Диссертация киришүүдөн, үч баптан, алардан келип чыккан корутундулардан, жалпы корутундудан жана сунуштардан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, тиркемеден турат. Диссертациянын жалпы тексти – 212 бет, пайдаланылган адабияттардын тизмеси – 210, таблицалар – 17, сүрөттөр – 3.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациялык изилдөөбүздүн биринчи бабы **«Колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутуу проблемасынын тарыхый-методологиялык негиздери»** деп аталат. Анын *«Билим берүүнүн колледж формасы жана колледждерде кыргыз адабиятын окутуунун өзгөчөлүктөрү»* деп аталган 1-параграфында азыркы Кыргыз Республикасында билим берүү уюмдарынын формасынын бири болгон колледжердин ачылуу тарыхы, түптөлүшү жана эволюциялык процесси тууралуу маалыматтар берилет. *Колледж* англисче «college», аларга французча «collège», аларга латынча «collegium» деген сөздөрдөн өткөн. Кыргыз тилиндеги мааниси «жолдошчулук», «биримдик», «бирге аракеттенүү» деген маанилерге жакын. Дүйнөдө колледждердин үч тиби практикаланат: университеттердин курамында турган жогорку мектеп деңгээлиндеги колледждер; орто жана жогорку окуу жайларынын ортосундагы атайын ачылган билим берүү уюмдары; айрым жерлерде орто мектептин жогорку класстары да колледж аталат. Алгачкы жолу колледж Париж университетинин алдында 1304-жылы Навар колледжи деген ат менен ачылган. 1263-жылы Англияда Оксфорд университетинин карамагында Баллиол колледжи негизделген.

Диссертациянын 1-бабында ошол дүйнөлүк билим берүүнүн тарыхындагы колледждер, алардын өзгөрүү динамикасы чагылдырылат. Кыргыз Республикасында 2003-жылдын 30-апрелиндеги №92 токтому менен бекитилген КР «Билим берүү жөнүндө мыйзамы» колледждерге расмий уруксат берген жана «кесиптик билим берүү программаларын ишке ашыруучу орто кесиптик окуу жайы» экендиги аныкталган. Биздин өлкөдө аларга кабыл алуу: биринчиси, жалпы билим берүүчү мектептердин 9-класстарын бүтүргөндүгү тууралуу күбөлүктүн; экинчиси, жалпы билим берүүчү мектептердин 11-класстарын бүтүргөндүгү тууралуу жетилүү аттестатынын негизинде жүргүзүлөт.

Колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасынын мазмунун, көлөмүн аныктап, окуу китептерин түзүүчүлөргө жана окутуучуларга арналган программа биринчи жолу 2018-жылы бекитилген жана жарыяланган. Диссертацияда андан

ары колледждерде кыргыз адабиятын окутуунун негизги өзгөчөлүктөрү көрсөтүлдү.

2-параграф «Акындар поэзиясы» жөнүндө түшүнүк жана акындар поэзиясын окутуунун жалпы өзгөчөлүктөрү» деп аталат. Акындар поэзиясы – бул кыргыз оозеки элдик чыгармачылыктан өсүп чыккан классикалык поэзия, ал чыгармалардын авторлору белгилүү. Чыгармачылык өзгөчөлүгүнө байланыштуу акындар поэзиясынын да үч тиби бар: биринчи – төкмө акындар (төкмөлөр); экинчиси – жазгыч акындар (казалчылар); үчүнчүлөр – чыгармаларын төгүп да айтып, жаза да билгендер. Төкмөлөрдүн чыгармачылыгына импровизация мүнөздүү, тематикасында учурашуу, айтыш, санат-насыят ырлары басымдуу болуп, алардын философиялык, дидактикалык ой жүгүртүүсү жогорку деңгээлде, сөз байлыгы өтө кеңири болгон. Акындар поэзиясынын спецификасына байланыштуу алардын чыгармачылыгын окутуунун өзгөчөлүгү катары төмөнкүлөр көрсөтүлдү: чыгармачылыгы аткаруучулук өнөр менен байланыштуу болгондуктан алардын чыгармаларын окуучуларга бирөөлөрдүн аткаруусунда, комуздун коштоосунда угузуу ошол чыгарманы кабыл алууда оптималдуу ыкмалардын бири болот; элдик акындар элдик тилдин бай казынасын сактоочулар, демек, алардын чыгармаларынын тилинде кыргыз лексикасынын, фразеологиясынын бай казынасы жатат, муну эске алуу менен алардын чыгармаларын окутууда окуучулардын тилдик-коммуникативдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө өзгөчө басым жасалууга тийиш; элдик акындар – элдик тарбиячылар, б.а. өз доорунун этнопедагогдору болгон, мына ушул баалуулукту мугалим азыркы адамдашуу доорунун балдарына өзгөчө басым менен жеткирүүгө милдеттүү; акындардын чыгармалары алардын өз оозунан жазылып калбагандыктан алардын варианттары, биринде кездешкен саптар башка бирөөсүндө да кездешип калышы мүмкүн экендиги сабактарда эске алынууга тийиш.

«Окутуунун этнопедагогикалык негизи» жана «окутуунун этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү» түшүнүктөрү» деп аталган *3-параграфта* адегенде «Окутуунун этнопедагогикалык негизи» түшүнүгү «этнопедагогика» деген түшүнүк менен байланышта каралат. Элдик педагогиканын каражаттары кыргыздарда: жаратылыш, элдик баталар, идеалдуу адамдардын үлгүлүү иштери, элдик оозеки чыгармачылык, элдик ырчылардын чыгармалары, элдик майрамдар, тойлор ж.б. болгон. Эмгекте элдик педагогика тууралуу А.Алимбековдун, И.Б.Бекбоевдун, Г.Н.Волковдун айткан пикирлери мисал катары келтирилет да, ал түшүнүктүн мааниси ачып берилет.

Окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүүнүн **педагогикалык шарттары** биздин изилдөөлөр боюнча төмөнкүлөр: *биринчи педагогикалык шарт* – *окутуучу этнопедагогика илими тарабынан улам жаңыдан ачылып жаткан материалдар жана изилдөөлөр менен таанышып туруп, аларды сабактарда колдонуу шарты*. Бардык эле илимдер сыяктуу эле этнопедагогика да инновациялык идеялар жана тыянактар менен толукталып турат, жыл сайын көптөгөн макалалар жана диссертациялар жазылат, аларда азыркы сабакты этнопедагогизациялоонун технологиялары көрсөтүлөт. *Экинчи педагогикалык*

шарт – этнопедагогикалык идеяларды үзгүлтүксүз жана ырааттуу жүргүзүү шарты. Элдик педагогикалык материалдар студенттерге тынымсыз жана ырааттуу берилип турбаса, көп материалдар унутулат, же эстен чыгат, аларды байланыштырып туруу зарылдыгы келип чыгат. Үчүнчү педагогикалык шарт – элдик акындардын чыгармаларын колледждерде этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүүнүн максатын, милдетин так аныктап, план менен ишке ашыруу шарты. Төртүнчү педагогикалык шарт – эл акындарынын чыгармаларын окутуу процессинде турмуштук тажрыйбасы бай элдик тарбиячылар, аксакалдар, ата-энелер менен жолугушууларды өткөрүп, алардын пикирлерин эске алуу шарты. Бешинчи педагогикалык шарт – окулуп жаткан чыгарманы дагы тереңирээк өздөштүрүү үчүн эл арасын кыдырып этнографиялык «талаа материалдарын» жыйноо шарты.

Окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүүнүн эффективдүү **ыкмалары** биздин изилдөөлөр боюнча төмөнкүлөр: тексттерди талдоо процессинде эл турмушун этнографиялык багытта сүрөттөгөн учурларга өзгөчө көңүл буруу; тексттеги сөздөргө, сөз айкаштарына этнолингвистикалык анализ жүргүзүү; адабий чыгармаларды талдоо процессинде этнопедагогикалык, этнографиялык, тарыхый булактарды оптималдуу пайдалануу; акындардын өмүр баяны тууралуу маалымат берүүдө алардын эл турмушундагы педагогикалык кызматтарын өзгөчө көрсөтүү; студенттер менен элдик тарбиялык салттар тууралуу кеңири аңгемелешүү; студенттерге элдик педагогикалык маданияттын эл акындарынын чыгармаларында чагылдырылышы тууралуу эссе, дил баян, реферат, илимий макала жаздыруу, слайд, долбоор даярдоо; элдик тарбия салттарын алып жүрүүчү адамдар менен сукбатташуулары, жолугушууларды өткөрүү, алардан интервью алуу ж.б.

Колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасында элдик акындардын чыгармачылыгын этнопедагогикалык негизде өркүндөтүүнүн төмөнкүдөй **багыттары** аныкталды. Биринчи багыт – *эл акындарынын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүү аркылуу студенттердин компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга басым жасоо. Орто кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандартында* компетенция жана компетенттүүлүк жөнүндө төмөнкүдөй деп берилген: **«Компетенция** – (лат. competere – ээ болуу, шайкеш келүү, туура келүү) – окуучунун белгилүү бир кырдаалда (окуу, инсандык, кесиптик) натыйжалуу, майнаптуу иштөөсү үчүн зарыл болгон билим даярдыгына карата алдын ала коюлуучу социалдык талаптар (нормалар, стандарттардын тизмеси). **Компетенттүүлүк** – адамдын ар түрдүү билимдердин, билгичтиктердин элементтерин жана иш-аркеттин ыкмаларын белгилүү бир кырдаалда (окуу, инсандык, кесиптик) өз алдынча колдонууга болгон интегративдик жөндөмү».¹ Биз колледждерде кыргыз адабияты сабагында акындар поэзиясын окутуп жатып, негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн айкалышын көрсөтүүгө аракет кылдык. Негизги компетенттүүлүктөр деп эсептелген **маалыматтык, социо-катнаштык жана өзүн-өзү уюштуруучулук жана көйгөйлөрдү чечүү** менен предметтик

¹ <http://edu.gov.kg>

компетенттүүлүктөрдүн: **адабий-теориялык, коммуникативдик, этномаданий, окурмандык** компетенттүүлүктөргө ээ болууда студенттердин иш-аракетин кеңири чагылдырдык.

Кыргыз адабиятын окутуу аркылуу этномаданий компетенттүүлүктү калыптандыруу технологиялары А.Алимбеков, Б.Акматов, С.Батаканова, А.Муратов, С.Рысбаев, С.Момуналиев ж.б. методисттердин эмгектеринде чагылдырылган. Этномаданий компетенттүүлүк аркылуу студенттер ата салттарын, улуттук баалуулуктарды сүйүүгө үйрөнөт жана аларды жайылтуучулар болуп тарбияланат. Чыгармалардын ичиндеги насааттар, элдик макал-ылакаптар аларды окуп-үйрөнүп жаткан жаштардын эне тилинин байлыктарын сүйүү жана сыйлоо, элдин адептик-этикалык салттарын өз жашоосунда колдонуу шык-жөндөмүн ойготот. Экинчи багыт – *эл акындарынын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүү аркылуу азыркы сабактын формаларын (лекция, семинардык сабак) жана мазмунун башка илимий билимдер (тарых, этнография, этнопсихология, эстетика ж.б.) менен интеграциялоо.*

«Азыркы учурда колледжерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутуунун мааниси» аттуу 4-параграфта белгиленгендей кыргыз элинин этнопедагогикасында адептен жана адамгерчиликтен турган элдик тарбиянын стратегиясын иштеп чыгууда эл ырчыларынын чыгармаларынын ролу баа жеткис. Эл акындарынын өз ырларында айтылган көз караштары, чыгарган тыянагы кыргыз эли үчүн кадимки окуу куралынын же китептин милдетин аткарган, ошондон улам элде өзүң үйрөнгөндү башкаларга үйрөтүү же кийинки муунга өткөрүү милдети пайда болгон. Ал эми окутуучулукту манасчылар, төкмө акындар, жөө чечендер, ырчылар аткарып келишкен. Булар бир да жолу кагазга жазылбаган, бирок элдин жүрөгүнө, эс тутумуна, тарыхый аң-сезимине жазылган этнопедагогиканын эң күчтүү мектеби болгон. 9-класстын базасында кабыл алынган колледждин студенттерине элдин педагогикалык маданиятын азыркы ааламдашуу доорунда үйрөнүүнүн максаты, милдеттери ушул параграфта чагылдырылат.

Таблица 2.2.8. – Этнопедагогикалык негизде окутуунун функциялары

функциялар	функциянын мазмуну
Изилдөөчүлүк	Элдик педагогикалык мурастарды, биздин тема боюнча акындардын чыгармаларындагы элдик таалим-тарбия ойлорунун багыттарын, маани-маңызын, чыгыш булактарын, колдонулуш учурларын аныктап чыгат.
Калыптандыруучу	Элдик акындардын чыгармаларындагы педагогикалык идеяларды тапкан соң алардын азыркы билим берүү процессине ылайыктууларын ылгап чыгат, коомго туура келишин аныктайт.
Конструкциялоочу	Акындардын чыгармаларындагы элдик педагогикалык ойлорду сабактарда колдонуунун моделин иштеп чыгат,

	кайсы темаларды окутууда кандайча колдонууну конструкциялайт, б.а., аларды практикада ишке ашыруунун майнаптуу жолдорун планын түзөт.
Таанып-билүүчүлүк	Акындардын чыгармаларындагы этнопедагогикалык материалдарды кыргыз элинин салттары, үрп-адаттары, диний жана башка ишенимдери, этнографиялык булактар, азыркы айрым адамдардын, үй-бүлөлөрдүн салттуу педагогикалык тажрыйбаларды колдонулушу менен салыштырат.
Өнүктүрүүчүлүк	Этнопедагогикалык материалдарды колдонуу аркылуу билим берүү процессинин мазмунун жана формасын өнүктүрүүнүн жолдорун табат, сабактарды инновациялоонун сунуштарын практикага киргизет.

«Колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутууну изилдөөнүн методологиялык таянычтары» аттуу кийинки параграфта биздин изилдөөгө таяныч болгон ойлорго анализ жүргүздүк. Эмгегибиздин негизги методологиялык базасы – философия, б.а., таанып-билүүнүн теориясын чагылдырган илим. XX кылымдагы орус жана совет философиясы (Н.А.Бердяев, М.М.Бахтин, В.С.Библер, Д.Лихачев ж.б.) аныктаган көркөм адабияттын адамзат коомунун өнүгүшүндөгү мааниси, адабий билим берүүдө маданияттар диалогу (В.С.Библер), маданияттарды интеграциялоо (Б.С.Гершунский) теориялары колдонулгандыгы эмгекте көрсөтүлдү. Дүйнөлүк педагогиканын классиктеринин (Я.А.Коменский, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой ж.б.), И.Я.Лернер, М.И.Махмутов, Г.К.Селевко, И.Бекбоев ж.б. дидакттардын, Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн ж.б. психологдордун теориялык изилдөөлөрүн методологиялык негиз кылып алдык. Кыргыз адабиятын окутуунун теориясы жана практикасы боюнча адистер Б.Алымовдун, С.О.Байгазиевдин, К.Иманалиевдин, Н.И.Ишекеевдин, И.Ч.Исаминовдун, С.Т.Батаканованын, С.Момуналиевдин, А.Ж.Муратовдун, С.К.Рысбаевдин, Б.С.Исаковдун, Б.К.Оторбаевдин эмгектери колдонулду. А.Турдугуловдун кандидаттык диссертациясы жана монографиясы төкмө ырчылар (Жеңижок, Барпы) менен жазгыч акындардын (Байымбет, Молдо Кылыч) өмүр баяндарын чыгармачылыгы менен биримдикте окуп-үйрөнүүнүн ыкмаларын, жолдорун көрсөтөт, ал эмгектерге таянуу менен азыркы окутуу процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүнчүлүк ачылат. Бул багытта Ш.Кулматованын мурастары репрессияланган Арстанбек менен Калыгулдун чыгармаларын орто мектепте окутуу боюнча коргогон кандидаттык диссертациясы да өзгөчө орунда турат.

Иштин методологиялык негизи катары элдик акындардын чыгармачылыгын адабият таануу багытындагы изилдөөлөр (М.И.Богданова, Ж.Таштемиров, Ш.Үмөталиев, К.Даутов, А.Эркебаев, С.Алахан ж.б.) колдонулду. Биздин изилдөө адабий чыгармаларды этнопедагогикалык аспектиден талдоо болгондуктан бул багыттагы Ш.М.Арсалиев, А.Б.Афанасьев, Г.Н.Волков, З.К.Дахужева, Ж.Ж.Наурызбай, В.А.Николаев, А.С.Шаалы, Т.Ормонов,

А.Алимбеков, А.Э.Измайлов, Ж.И.Койчуманов, Б.Байсеркеев, Н.И.Имаева, А.Т.Калдыбаева, А.Муратов, С.К.Рысбаев ж.б. этнопедагогдордун эмгектери методологиялык таяныч катары пайдаланылгандыгы диссертацияда чагылдырылды.

«Акындар поэзиясын окутуунун методикасынын жана аны изилдөөнүн тарыхый обзору» аттуу параграфта биз изилдөөгө алган Тоголок Молдонун «Куштардын аңгемеси», «Талым кыз менен Көбөктүн айтышканы», «Жер жана анын балдары», «Кемчонтой», Молдо Нияздын «Даткайым», Молдо Кылычтын «Зилзала», «Зар заман», «Буудайык», «Бүркүттүн тою», Нурмолдонун «Насыят ырлары» деген чыгармаларын окутуунун методикасы боюнча өткөн кылымдын 30-жылдарынын берки окуу программаларына, окуу китептерине, окуу-методикалык колдонмолоруна анализ берилди.

II бап «Колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутуу боюнча илимий изилдөөнүн материалдары жана методдору» деп аталат.

Изилдөөнүн объекти – колледждерде «Кыргыз адабияты» дисциплинасын окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети – колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүү.

«Илимий изилдөөнүн материалдары» деген 1-параграфта колледждерде эл акындарынын чыгармаларынын берилишине анализ жүргүзүлөт. 9-класстын базасында кабыл алынган колледждин студенттери үчүн кыргыз адабияты боюнча алгачкы жана жалгыз программада (түзүүчүлөр А.Ж.Муратов, К.А.Исаков, К.К.Акматов) жана ошол эле авторлор жазган 2 томдук окуу хрестоматиясында акындар поэзиясына 10 саат берилген. Баары 10 саат көлөмүндө I семестрде өтүлөт. Акындар поэзиясынын өкүлдөрүнүн 13 чыгармасы биздин изилдөөнүн материалдары болуп эсептелет. Иште жогорудагы чыгармалардын идея-темасы, сюжети жана композициясы, аларды жазган (ырдаган) акындар тууралуу адабий, тарыхый изилдөөлөр, бул чыгармаларды окутуу боюнча методикалык эмгектер, мугалимдердин ушул мурастарды окутуу боюнча тажрыйбалары диссертациябызда материалдар катары пайдаланылды.

«Илимий изилдөөнүн методдору» деген параграфта илимий изилдөөдө пайдаланган методдордун кыскача анализи берилет. Салыштыруу жана талдоо методунда Молло Нияздын «Даткайым» деген ырын окутууда башка чыгармалар менен салыштыруу, каарманды эпикалык дастандардагы аялзаты менен ассоциациялоо методу биздин иште кандайча чагылдырылгандыгы көрсөтүлөт. Илимий изилдөөлөрдү үйрөнүү жана пайдалануу методунда Молдо Кылычтын «Бүркүттүн тою» чыгармасын окутууда адабиятчылар Тазабек Саманчин менен Кеңешбек Асаналиевдин пикирлерин колдонуу методикасы чагылдырылды. Нормативдик материалдарды үйрөнүү методунда билим берүү мыйзамдары, окуу программалары, окуу китептери талдоого алынды. Практикалык тажрыйбаларды талдоо, жалпылаштыруу методунда колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде

үйрөтүү багытында Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин окутуучулары Б.Кыдырованын, Г.Аскарованын иш тажрыйбалары үйрөнүлдү, жалпылаштырылды жана эмгекте пайдаланылды.

Сурамжылоо, аңгемелешүү методу менен колледж окутуучуларынын, студенттердин арасында кыргыз адабиятында элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутуунун абалын, өркүндөтүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн үйрөнүү үчүн тактоолор жүргүзүлүп, аңгемелешүү өткөрүлдү жана алардын жыйынтыктары ишти жазууда колдонулду.

«Изилдөөнүн эксперименталдык методу» аттуу бөлүмдө 2014-2021-жылдар аралыгында 3 этапта Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин, БатМУга караштуу Кызыл-Кыя гуманитардык-педагогикалык институтунун, Жалал-Абад мамлекеттик университетинин колледжинин, Ош мамлекеттик университетинин алдындагы индустриалдык-педагогикалык колледждеринин студенттери жана окутуучулары менен жүргүзүлгөн тажрыйбалардын максаты, милдети, этаптары, уюштурулушу жана жыйынтыктары чагылдырылды.

Биз тандаган тема боюнча эксперименталдык изилдөө 2014-2021-жылдарда үч этапта жүргүзүлүп, эксперименталдык база катары төмөнкү билим берүү уюмдары тандалды:

1. Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин колледжи
2. БатМУга караштуу Кызыл-Кыя гуманитардык-педагогикалык институтунун кесиптик орто билим берүү бөлүмү.
3. Жалал-Абад мамлекеттик университетинин колледжи.
4. Ош мамлекеттик университетинин индустриалдык-педагогикалык колледжи.

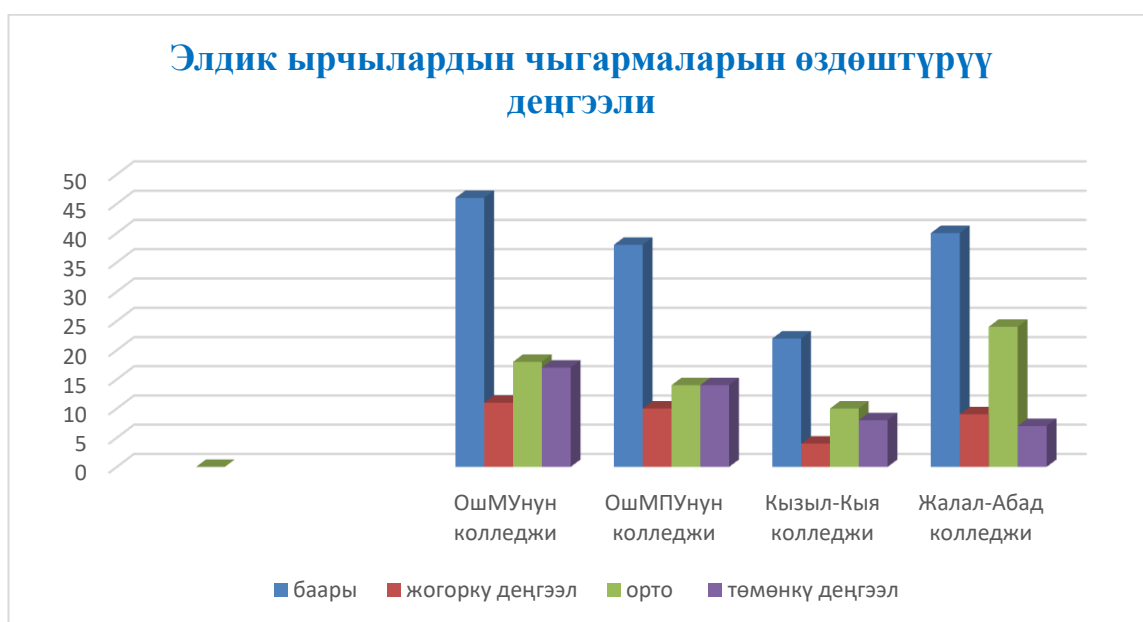
Биринчи (даярдоочу) этапта (2014-2016-ж.ж.) адабий чыгармаларды окутууда көркөм-адабий талдоо, аларды этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү боюнча сабактар өтүлдү, башка окутуучулардын сабагына катышып, алардын тажрыйбалары жыйынтыкталды. Студенттердин адабий билиминин жалпы мониторинги түзүлдү, тема аныкталып, али илимий сынактан өтпөгөн маалыматтар топтоло баштады.

Бул этапта колледждерде акындар поэзиясынын этнопедагогикалык негизде окутулушун үйрөнүү, илимий изилдөөнүн божомолун табуу, изилдөөгө методологиялык негиз боло турган илимий адабияттарды окуп үйрөнүү максаттарын койдук. Илимий эксперимент жүргүзүүнүн максаттарын, милдеттерин, багыттарын тактап, эксперимент жүргүзүү үчүн колледждерди тандап алуу жана эксперимент жүргүзүү үчүн каралуучу маселелерди таап, алардын натыйжалуу болорун изилдөө бул этаптагы ишибиздин негизги милдеттеринен болду. Жогорудагы милдеттерди ишке ашырууда байкоо жүргүзүү, талдоо, аңгемелешүү, колледждеги студенттердин билимдерин аныктоо сыяктуу усулдарды пайдаланып иштедик. Натыйжада акындар поэзиясынын колледждерде этнопедагогикалык негизде окутуунун жалпы абалы дайын болду. Алдыбызга коюлган проблемабыздын изилдениш тарыхын аныктап, усулчу мугалимдердин, окумуштуулардын тажрыйбалары изилденди.

Башкысы – студенттердин жалпы адабий чыгармаларды окуу, анын ичинде акындар поэзиясын үйрөнүүгө кызыгуулары аныкталды. Ошондой эле окуу программалары, окуу китептери талдоого алынып, тарыхый-методикалык аспектиден үйрөнүлүп, жыйынтык чыгарылды.

Таблица 2.2.9. – Элдик ырчылардын чыгармаларын өздөштүрүү деңгээли (саны)

окуу жайы	баары	жогорку деңгээл	орто деңгээл	төмөнкү деңгээл
ОшМУнун колледжи	79	18	30	31
ОшМПУнун колледжи	82	19	29	34
Кызыл-Кыя колледжи	48	11	17	20
Жалал-Абад колледжи	86	24	39	22
Студенттердин баары	295	72	115	107
% көрсөткүчү	100 %	24,5 %	39 %	36,3 %

Диаграмма 2.2.1. - Элдик ырчылардын чыгармаларын өздөштүрүү деңгээли (пайыздык көрсөткүч)

Таблицада көрүнүп тургандай, мисалы, ОшМУнун колледжинен 79 студент сурамжылоого катышып, алардын ичинен жогорку деңгээлдеги өздөштүрүү 18 студент болсо, 30 студент орто, 31 студент төмөн деңгээлде өздөштүргөн (башка колледждерди да карап көрүнүз).

Студенттердин элдик акындардын чыгармаларын өздөштүргөндүгүн баалоо үчүн төмөнкүдөй *критерийлерди (чен-өлчөмдөрдү)* негиз кылып алдык:

1. Элдик акындар Нурмолдо, Молдо Нияз, Молдо Кылыч, Тоголок Молдонун өмүр баяны жана алардын чыгармаларды тууралуу маалыматка ээ болушу, б.а., бул багытта биздин анкеталарга жооп беришинин баллдык көрсөткүчү.
2. Жогорудагы элдик акындардын негизги чыгармаларынын идеяларын, темаларын айтып бере алышы.
3. Акындардын чыгармаларынан жатка билиши (алардан үзүндү айтып бере алышы).
4. Нурмолдо, Молдо Нияз, Молдо Кылыч, Тоголок Молдонун чыгармаларын башка элдик акындардын (Токтогул, Барпы, Жеңижок ж.б.) чыгармалары менен салыштыра билиши.

Мындай көрсөткүчтөрдүн себептерин изилдеп, студенттер менен аңгемелешүү, алардан анкета алуу, окутуучулардан сурамжылоо жолу менен табылды. Алар төмөнкү таблицада берилди.

Таблица 2.2.10. – Студенттердин элдик ырчылардын чыгармалары менен таанышуу деңгээлинин төмөн болушунун негизги себептери

	Баары	Алар тууралуу мектепте кенири окутулбагандыгы	Китептердин жоктугу, же аздыгы	Алардын чыгармаларын түшүнүүгө кыйынчылыгы
ОшМУнун колледжи	79	27	29	23
ОшМПУнун колледжи	82	33	26	23
Кызыл-Кыя колледжи	48	16	18	14
Жалал-Абад колледжи	86	29	28	29
баары	295	105	101	89
% көрсөткүчү		35,5 %	34,2 %	30,16 %

Диаграмма 2.2.2. – Студенттердин элдик ырчылардын чыгармалары менен таанышуу деңгээлинин төмөн болушунун негизги себептери (пайыздык көрсөткүч)

Андан кийинки негизги милдет колледждерде акындар поэзиясын окутуунун усулун изилдөө жана биз иштеп чыккан усулдук ыкмаларды, сабактардын моделдерин, сунуштарыбызды колледждердеги эксперимент жүргүзө турган окутуучулар менен талкуулоо болду. Мисалы, биз чыгармаларды окутууда КАМК-талдоону, мозаика, элдик ишенимдер менен тыйымдарды, макал-лакаптарды колдонуу ыкмаларын пайдаландык. Аларды Тоголок Молдонун «Жер жана анын балдары» чыгармасын эксперименталдык топтордо окутууда колдонуу технологияларын диссертацияда көрсөттүк. Ошондой эле эксперименталдык топтордо колледждерде акындар чыгармачылыгын окутууда тексттен этнопедагогикалык идеяларды табуу, текст менен иштөө, текстти интерпретациялоо, сөздүк иштерин жүргүзүү, идеялар жарышына даярдануу, ой толгоолор топтомун даярдоо, чыгармалардан элдик философиянын жана элдик тарбиянын элементтерин табуу ыкмалары колдонулду.

Жогорудагыдай цифраларды алууда төмөнкүдөй критерийлер эске алынды:

- элдик акындардын чыгармачылык өзгөчөлүктөрүн билиши;
- төкмө ырчылардын жана жазгыч акындардын чыгармачылык табиятын түшүнө алуусу;
- сабакта өтүлгөн акындардын өмүр баянынын негизги маалыматтарын билүүсү;
- акындардын биографиясын чыгармалары менен байланыштыра алуусу;
- эпикалык чыгармалардын сюжетин билип, мазмунун айтып бере алышы;
- чыгармага адабий-теориялык талдоо жүргүзүүсү;
- чыгарманын тилин түшүнүүсү;
- чыгарманы башка чыгармалар менен салыштыра алуусу ж.б.

Баяндалгандай методикалык ишмердүүлүктөрдөн кийин эксперименттин жалпы жыйынтыгын чыгардык.

Анын жыйынтыгы боюнча биздин методикалык сунуштарыбыз натыйжалуу экендиги, колледждерде элдик ырчылар менен акындардын чыгармаларын окутууда колдонууга жарактуу экендиги тастыкталды.

III бап «Колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутуунун ыкмалары, жолдору жана каражаттары» деп аталат да, анын *«Санат-насыят ырларын этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүүнүн жолдору»* деген параграфында Нурмолдонун «Насыят ырлары» аттуу чыгармасы окутуу усулдары чагылдырылат. Бирди окуп үйрөнүүдө биринчи кадам – түшүнүксүз сөздөр менен иштөө процесси окуучуларга кыргыз элинин этникалык маданиятын үйрөтүүдө өзгөчө мааниге ээ болот. Тексттеги «нес болуу», «макоо», «пес», «сыргак жел», «тез», «эсиргенсип» деген сөздөрдүн мааниси этнографизмдер катары чечмеленет. Кийинки кадам – чыгарманы окуп чыгуу жана талдоо. Студенттер бул багытта «Атан төө мас болсо, тайлак менен дос болот», «Орок оро албаган отузунда жаш болот» деген сыяктуу элдик макалдарды мисал катары келтирип, элдик педагогика менен азыркы турмушту байланыштырат. Нурмолдо ырында андан ары ушакчы, адепсиз жана адептүү адамдар тууралуу этикалык ойлорун айтат, анын санаттарын, термелерин окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү менен студенттерди адептүү, абийирдүү болууга тарбиялайт, атанын насаатын угуп, эненин адебин үйрөнүүгө үгүттөйт.

Бул жаатта студенттерди тарбиялоо боюнча элдик тарбияга кайрылганыбыз жөндүү.

С.К.Рысбаев: «Элдик тарбиянын түрлөрү: урпактарды акыл-эстүү, ар-намыстуу, адеп-ахлактуу болууга багыттоо; адал эмгекке, ак мээнетке, чынчылдыкка, эмгекчилдикке, акыйкат болууга көнүктүрүү; Ата Мекенди сүйүүгө, эл-жерин коргоого, эл үчүн жанын аябоого, Ата -Журтунун патриоту болууга үйрөтүү; адамга жакшылык кылууга үндөө, карасанатайлыкка, арамзалыкка, көрөлбастыкка каршы күрөшүүгө, айкөлдүккө, элдик бийик гуманизмге тарбиялоо; табиятка аяр мамиле жасоого, демократиялык ой жүгүртүү маданиятына үйрөтүү»² экендигин өзүнүн изилдөөсүндө көрсөтөт. Жогоруда айтылган элдик тарбиянын түрлөрүн колледждерде кыргыз адабияты сабактарында акындар поэзиясын окутууда колдонуп, элдик тарбиянын ушул түрлөрү студенттердин жашоо образына айланганда өткөн сабактарыбыз максатына жетти деп айтсак болот.

Акындар поэзиясынын ар бир өкүлү чыгармаларында жогорудагы элдик тарбиянын түрлөрүн камтып кеткен.

Экинчи параграф *«Колледждерде Молдо Кылычтын «Зилзала», «Зар заман» казалдарын окутууда студенттердин этномаданий компетенттүүлүктөрүн жогорулатуу»* деп аталуу менен жогорудагы эки

---

² Рысбаев С.К. Кыргыз башталгыч мектептеринде адабиятты окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү (улуттук балдар фольклорунун материалдарына таянуу менен) [Текст]: пед. илим. докт. деген окумуш. даражаны из. үчүн жазыл дисс. авторефераты. 13.00.01.; 13.00.02 / – Б.: 2006. – 30-б.

чыгарманы үйрөтүүнүн заманбап методикалык ыкмалары сунушталат. Молдо Кылычтын «Зилзала» чыгармасын окутууда текст 4 бөлүккө бөлүнүп түшүндүрүлөт: 1-бөлүк «Жер титирөөнүн кесепети», 2-бөлүк «Зилзаланын келип чыгышына себептери», 3-бөлүк «Чоң-Кеминдеги зилзала», 4-бөлүк «Баары Кудайдын кудурети». Текст үйрөнүлгөндөн соң студенттерге 7 кадамдан турган тапшырма берилет. Бул тапшырмаларды аткаруу аркылуу студенттерде элдик педагогикалык идеялардын негизинде сынчыл ойломун, өз ой пикирин, позициясын коргоп чыгууга да көндүмдөр калыптанат. 1-кадам: Оюнда сүрөттө. 2-кадам: Себебин тап. 3-кадам: Ой толгоо жүргүз. 4-кадам: Салыштырып көр. 5-кадам: Талкуулап чыккыла. 6-кадам: Суроо бергиле. 7-кадам: Корутунду чыгаргыла. 1911-жылдагы Кемин жер титирөөсүн мекен таануу, тарых, география предметтери менен интеграциялоо ишмердүүлүгү ишке ашырылат.

«Зар заман» казалында акын мүнөзү начар, болбос жигиттер кыйшык сүйлөп, пейили тар, үйдөн чыкпас жалтак болушарын айтат. Акын уурулуктун, текеберликтин, туруксуздуктун арты жаман болорун насыяттап, ата-энени сыйлоо, жаман атыңды аларга угузбоо керектигин баса белгилейт. Казалды этнопедагогикалык негизде окутуу менен биз инсандын личность катары эмоционалдык маданиятын өнүктүрүп, анын дүйнөгө, жашоого болгон мамилесин, социалдык түшүнүгүн калыптандырууга жетише алабыз.

Студенттер поэманы үйрөнүү аркылуу бара-бара адам мүнөзүнүн ар түрдүүлүгүн, жүрүм-турум нормаларын, элдик этикеттин азыркы жалпы адамзаттык нравалык баалуулуктар менен байланышын аңдап биле баштайт. Өз элинин тарыхына социалдык-маданий аспектиден карап, андагы оң жана терс жактарды талдоого алганга, жыйынтык чыгарганга дасыгат. Баарынан маанилүүсү элдик педагогиканын үлгү же өрнөк көрсөтүү ыкмасын өздөштүрүшөт. Балдар казалда айтылгандай, кыз балдар мыкты кыздардан, эркек балдар мактоого татырлык жигиттерден болгусу келет, чоңойгондо эл-журтуна аскадай тирек болуп, ошол бийиктикке умтулуусу күчөйт.

«Колледждерде Молдо Кылычтын «Буудайык» чыгармасын этнопедагогикалык негизде окутуунун жолдору» аттуу 3-параграф акындын дагы бир чыгармасын окутууга арналат. Бул чыгармада эл ичиндеги илгертен эле ач көздүктү ашкере сындап, ашыкча дүйнө жыйбай, барга топук кылып жашаганга үндөгөн философиялык ой толгоолор чагылдырылат жана ошолор сабакта ачып берилет. «Байлык менен бийлик – колдун кири», «Ашык дөөлөт баш жарат», «Арам акча буюрбайт», «Канаат карын тойгузат, беканаат бээ сойгузат», «Ач көздүн өзү тойсо да, көзү тойбойт», «Касапчы энесине сөөк сатат», «Күн караган суукка тоңот, бай караган ачтан өлөт», «Байлык – мурас эмес, жоктук – уят эмес», «Өлгөн аттын такасын издеп, бир бай беш ай жер казыптыр» ж.б. макал-ылакаптардын айланасында тексттин негизинде аңгемелешүү жүрөт. Бул теманы студенттерге жеткирүүдө ПСМТ усулун колдонуп өтүү теманы жеткиликтүү түшүндүрүүдө өзүнүн жемишин берет деп ойлойбуз. **Позиция** – студент сабакта айтылган көйгөйгө же бирөөнүн ой-пикирине карата өзүнүн позициясын же ой-пикирин айтат. **Себеп** – студент өзү

айткан көйгөйдүн же ой-пикирдин себептерин аныктайт, далилдейт. **Мисал** – ой-пикирин далилдөө үчүн ар түрдүү мисалдарды келтирет, аларды турмуш менен байланыштырат, чыныгы турмуштан ушуга окшош далилдерди издейт. **Тыянак** – студент өзү айткан, далилдеген жана мисал келтиргендеринен тыянак, жыйынтык чыгарат.

Ошондой эле “Көп деңгээлдүү тапшырмалар” усулу менен сабак өтүүнү Тоголок Молдонун “Талым кыз Көбөктүн айтышы” чыгармасынын мисалында көрсөтүүгө аракет жасадык.

Тапшырманын биринчи деңгээли:

Чыгарманын/китептин авторунун баяндоосун берүү, анын ичинде:

- Тоголок Молдонун тышкы мүнөздөмөлөрү (портрети);
- акындын жүрүм-туруму, аракеттери;
- акындын сезимдери, башынан өткөргөн окуялары, ойлору;
- кеп – Тоголок Молдо эмнени айтат жана кантип сүйлөйт;
- акындын адамдарга, өз ишине болгон мамилеси, башка адамдар менен болгон өз ара мамилеси.

Тапшырманын экинчи деңгээли:

- Талым кыз менен Көбөктү башка каармандар менен же башка автордун адабий каарманы менен салыштыруу
- алардын ортосунда кандай жалпылык бар экендигин аныктоо;
- алардын бири-биринен кандайча айырмаланарын аныктоо;
- каармандарга болгон автордун мамилесин аныктоо: окшоштуктары жана айырмачылыктары;
- эки каармандын образдарын жалпылоо, салыштыруу.

Тапшырманын үчүнчү деңгээли:

Чыгарманын башкы каарманына карата болгон көз карашты калыптандыруу:

- каармандардын (Талым кыз менен Көбөктүн) негизги оюн аныктоо;
- каармандардын аракеттерине, кылган иштерине баа берүү;
- каармандардын тажрыйбасы менен окуучунун өз турмуштук тажрыйбасы ортосундагы байланышты (окшоштуктарды/айырмачылыктарды) аныктоо;
- чыгарманын башкы каармандары жөнүндө өз оюн айтуу.

Бул үч деңгээлдеги тапшырмалар аткарылып бүткөндөн кийин студенттер өз билимдерин презентациялап беришет. Бул постер түрүндө, чакан китепче, видеоролик, хронология түзүү сыяктуу формаларда болушу мүмкүн.

Бул усулдар студенттердин ишмердүүлүгүн илимийлүүлүккө багыттап, далилдүү сүйлөй билүү үчүн фактылар менен турмуш чындыгын байланышта кароого үйрөтөт.

Ошентип бул үчүнчү бапта колледждерде элдик акындарынын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутуу боюнча жеке өзүбүздүн методикалык сунуштарды чагылдырдык.

ЖАЛПЫ ЖЫЙЫНТЫКТАР ЖАНА СУНУШТАР

Кыргыз Республикасынын билим берүү уюмдарынын контекстинде колледждер белгилүү бир тажрыйба топтой элек форма болуп, анын ишмердүүлүгү калыптануу процессин башынан өткөрүүдө. Колледж формасында кыргыз адабиятын үйрөтүү жалпы билим берүүчү мектептердин жогорку класстарынан да, жогорку окуу жайларынан да айырмаланган адабиятты окутуунун методдорун, каражаттарын талап кылат. Биздин «Колледждерде акындар поэзиясын окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү» деп аталган диссертациялык изилдөөбүз азыркы учурда колледждердин студенттерин элдик педагогикалык маданияттын салттары менен тарбиялоого багытталып, эмгегибиз адабий чыгарманы этнопедагогикалык аспектиден окутууну доминант идея катары карайт.

Диссертацияда изилдөөнүн максатына, милдеттерине ылайык төмөнкүдөй жалпы корутундуларды чыгардык.

Биринчи милдет «колледж», «акындар поэзиясы», «окутуунун этнопедагогикалык негизи» деген түшүнүктөрдү тактоо, колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутуунун тарыхый эволюциясына жана азыркы абалына обзор берүү болгондуктан, жогорудагы түшүнүктөрдүн аныктамалары илимий булактарга негизделип тереңдетилди, алар өз темабызга ылайык конкреттештирилди. Кыргыз эл ырчыларынын чыгармаларында чагылдырылган калк тарабынан кылымдар бою топтолуп, муундан-муундарга өткөрүлүп келген элдик педагогикалык идеялар руханий байлык, улуттук мурас катары колледждердин кыргыз адабияты сабактарында оптималдуу методикалык ыкмалар жана жолдор менен үйрөнүлүүгө тийиш. Бул идеялар ошондо гана жаш муундар үчүн ата-бабалардын басып өткөн жолун, эне тилин, улуттук маданиятын, салттарын билүүгө жана сыйлоого тарбиялайт. Акындар поэзиясын колледждерде окуп-үйрөнүү тарыхы анчалык көп мезгилде басып өтпөгөнү менен окутуу методикасы жалпы билим берүүчү мектептерде адабиятты окутуунун тарыхы, методикалык негиздери менен бир топ байланышат, ошондуктан алардын тутумдашуу түйүндөрүн эске алуу зарыл экендиги көрсөтүлдү.

Экинчи милдет катары колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутууну изилдөө үчүн зарыл болгон философиялык, педагогикалык, адабият таануу багытындагы методологиялык таянычтарды ачып көрсөтүү, изилдөөнүн материалдарын жана методдорун аныктоо каралган. Изилдөөнүн методдору катары салыштыруу жана талдоо, каарманды эпикалык дастандардагы аялзаты менен ассоциациялоо, илимий изилдөөлөрдү пайдалануу, окуу-нормативдик материалдарды үйрөнүү, практикалык тажрыйбаларды анализдөө, жалпылаштыруу (Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин окутуучулары Б.Кыдырованын, Г.Аскаррованын иш тажрыйбалары) методдору пайдаланылды жана алар илимий ишти жазууда туура жыйынтык чыгарууга жардам берди.

Үчүнчү милдет акындар поэзиясын колледждердин «Кыргыз адабияты» дисциплинасында этнопедагогикалык негизде окутуунун жолдорун, ыкмаларын

жана каражаттарын иштеп чыгуу жана аларды практикага сунуштоо болгон. Бул багытта колледждерде окуп-үйрөнүлүп жаткан элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутуунун ыкмаларын, каражаттарын, формаларын иштеп чыктык, эмгекте кээ бир сабактарыбыздын фрагменттерин көрсөттүк.

Төртүнчү милдетке ылайык сунуш кылынган окутуу ыкмаларыбыз, каражаттарыбыз колледждерде педагогикалык эксперименттер аркылуу текшерилди, бул болсо биздин методикалык ыкмалардын, каражаттардын, жолдордун тууралыгын аныктады жана илимий изилдөөбүздүн практикалык баалуулугун тастыктады.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Диссертациялык изилдөөдөн алынган жалпы жыйынтыктар колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутуу багытында төмөнкүдөй практикалык сунуштарды айтууга негиз берди:

1. Колледждерде адабий билим берүүнүн мазмунун элдик педагогикалык маданият менен байытуу – улуттук асыл нарктарды азыркы жаштарга өткөрүп берүү болгондуктан, бул ишмердүүлүктүн зарылдыгы заманбап педагогикада өтө актуалдуу тема жана ал дагы көптөгөн изилдөөлөрдү күтөт.

2. Студенттерди этнопедагогикалык идеялар менен куралдандыруу азыркы жаштардын психологиялык өзгөчөлүктөрү, менталитети, айлана-чөйрөсү, кызыгуулары сыяктуу факторлор менен байланышта ишке ашырылышы керек.

3. Биздин темага ылайык элдик акындардын чыгармаларынын антологияларын, хрестоматияларын чыгаруу, окутуучулардын иш-тажрыйбаларын жыйноо жана жыйынтыктоо, аларды башкаларга жайылтуу зарыл милдеттердин бири болуп эсептелет.

Диссертациянын мазмуну төмөнкү эмгектерде чагылдырылган:

1. **Жумабаева, Д.С.** Эл акындарынын ырларын жаңыча усулдар менен окутуунун жолдору [Текст] / Д.С. Жумабаева // IX эл аралык симпозиумдун материалдары. – Бишкек, 2018. – №1 – 167-173-бб.

2. **Жумабаева, Д.С.** Обучение поэзии акынов в когнитивном аспекте [Текст] / Д.С. Жумабаева // Когнитивные исследования в образовании. – Екатеринбург, 2019. – Выпуск 7. – 167-170-бб.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=37225721>

3. **Жумабаева, Д.С.** Использование метода кейс-стади в изучении поэмы «Кемчонтой» Тоголок Молдо в колледжах [Текст] / Д.С. Жумабаева // Известия ВУЗов Кыргызстана – Бишкек, 2019. – №3. – 98-102-бб.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41331946>

4. **Жумабаева, Д.С.** Колледждерде Тоголок Молдонун «Талым кыз менен Көбөктүн айтышканы» чыгармасын этнопедагогикалык негизде окутуунун жолдору [Текст] / Д.С. Жумабаева // X эл аралык илимий-практикалык симпозиумдун материалдары. – Бишкек, 2019. – Вып. 1. – 133-137-бб.

5. **Жумабаева, Д.Ж.** Молдо Нияздын чыгармаларын окутууда жаңыча усулдарды колдонуу [Текст] / Д. Жумабаева // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – Бишкек, 2019. – Вып. 1. – 136-140-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42825090>
6. **Жумабаева, Д.С.** Колледждерде Молдо Кылычтын «Буудайык» аттуу чыгармасын этнопедагогикалык негизде окутуунун жолдору [Текст] / Д.С. Жумабаева., Ж. Сатыбалдиева // Известия Ошского технологического университета. – Ош, 2019. – №2. – 132-137-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41515588>
7. **Жумабаева, Д.С.** Колледждерде Молдо Кылычтын «Зилзала» казалын окутуунун жолдору [Текст] / Д.С. Жумабаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2020. – № 5. – 88-91-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45594081>
8. **Жумабаева, Д.С.** Колледждерде Тоголок Молдонун «Куштардын аңгемеси» поэмасын этнопедагогикалык негизде окутуунун жолдору [Текст] / Д. Жумабаева // ОшМУ Жарчысы. – Ош, 2020. – Вып. 2. – 102-108-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43170446>
9. **Жумабаева, Д.С.** Кыргыз жана башкыр макалдарындагы педагогикалык ойлордун этнопедагогикалык негиздери жана эл акындарынын чыгармаларына үндөштүгү [Текст] / Д.Жумабаева // Духовная культура башкир и кыргызов: сборник материалов Международной научно-практической конференции. – Уфа, 2020. – Вып. 2. – 121-126-бб.
10. **Жумабаева, Д.С.** Изучение на этнопедагогической основе поэму Тоголока Молдо «Земля и её дети» [Текст] / Д. Жумабаева, // Когнитивные стратегии филологического образования В России и зарубежом. – Екатеринбург, 2020. – Вып. 2. – 67-73-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44527151>
11. **Жумабаева, Д.С.** Proper teaching of the global problems reflection in the “Buudaiyk” poem by Moldo Kylych in colleges as the way of preparing student for life [Текст] / Zhumabaeva D., Muratov A., Murzakmetov A. // ALA-TOO ACADEMIC STUDIES. – Бишкек, 2020. – Вып. 3. – 245-254-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44451184>
12. **Жумабаева, Д.С.** Изучение поэзии акынов на этнопедагогической основе в колледжах –залог отличного воспитания молодого поколения [Текст] / Д.С. Жумабаева // Евразийское Научное Объединение. – Москва, 2021. – № 4. – 303-306-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45754368>
13. **Жумабаева, Д.С.** Обучение поэзии акынов на этнопедагогической основе – основа нравственного и духовного становления личности [Текст] / Д.С. Жумабаева // Евразийское Научное Объединение. – Москва, 2021. – №4 – 306-308-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45754368>
14. **Жумабаева, Д.С.** Особенности преподавания стихов в произведениях народных поэтов [Текст] / Д.С. Жумабаева // Тенденции развития науки и образования – Самара, 2021. – № 74. – 19-23-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46261707>

15. **Жумабаева, Д.С.** Технология обучения в колледжах по произведениям Тоголока Молдо на этнопедагогической основе [Текст] / Д.С. Жумабаева., Д.Ж. Абдуллаева // Бюллетень науки и практики. – Нижневартонск, Россия, 2021. – № 7. – 405-411-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46407071>
16. **Жумабаева, Д.С.** Особенности обучения на этнопедагогической основе произведений Тоголок Молдо [Текст] / Д.С. Жумабаева // Профессиональные компетенции как интегральные качества личности специалиста – Щадринск, Россия, 2021. – № 3. – 301-308-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47152380>
17. **Жумабаева, Д.С.** Акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутуу – инсандын адептик-руханий калыптануусунун өзөгү [Текст] / Д. Жумабаева // ОшМУнун Жарчысы. – Ош, 2021. – № 4. – 95-100-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47956300>
18. **Жумабаева, Д.С.** Колледждерде акындар поэзиясын окутуунун айрым маселелери [Текст] / Д.С. Жумабаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2021. – № 5. – 119-124-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48219832>
19. **Жумабаева, Д.С.** Природа и этнопедагогическая основа поэзии [Текст] / Жумабаева, Д.С., Муратов А.Ж., Мадалиева С.А., Жусупбек кызы Ж., Абдуллаева Ж.Д. // Бюллетень науки и практики. – Нижневартонск, Россия, 2022. – № 4. – 604-609-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48400246>

Жумабаева Динара Сапарбаевнанын «Колледждерде акындар поэзиясын окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: колледж, адабий билим берүү, акындар поэзиясы, жазгыч акындар, төкмөлүк, окутуунун методдору, этнопедагогика, этномаданий компетенттүүлүк, текстти талдоо.

Изилдөөнүн максаты: колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүүнүн эффективдүү жолдорун, ыкмаларын жана каражаттарын иштеп чыгуу, ал технологиялардын практикалык жактан натыйжалуулугун педагогикалык тажрыйбада текшерүүдөн өткөрүү.

Изилдөөнүн объекти – колледждерде «Кыргыз адабияты» дисциплинасын окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети – колледждерде акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутууну өркүндөтүү.

Изилдөөнүн методдору: теориялык-методологиялык талдоо; байкоо, анкеттөө, аңгемелешүү, тажрыйбаларды үйрөнүү, анализ жана синтез, педагогикалык эксперимент.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: кыргыз адабиятын окутуунун методикасы илиминде колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негиздерге таянып окутуунун методикасы эң алгачкы жолу заманбап педагогикалык талаптарга ылайык изилденгендиги; колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окутуунун мазмунун өркүндөтүүнүн мүмкүнчүлүктөрү ачылгандыгы; колледждерде элдик акындардын чыгармаларын этнопедагогикалык негизде окуп-үйрөнүү менен студенттер ээ болуучу компетенттүүлүктөргө жетишүүнүн жолдору көрсөтүлгөндүгү; элдик педагогиканын материалдары кыргыз эл ырчыларынын чыгармаларын окутуунун мазмуну жана каражаты катары каралгандыгы жана азыркы шартта элдик педагогикалык салттардын негизинде таалим-тарбия берүүнүн мүмкүнчүлүктөрү тастыкталгандыгы менен аныкталат.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: Илимий иштеги методикалык сунуштар кыргыз адабияты боюнча колледждердин окуу программаларын түзүүдө, окуу китептерин, методикалык колдонмолорду жазууда, университеттердин «Кыргыз адабиятын окутуу» дисциплинасынын мазмунун өркүндөтүүдө, колледж окутуучуларынын адистигин жогорулатуу курстарында, окутуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгүн көтөрүүдө пайдаланылышы мүмкүн.

Диссертацияда коюлган милдеттердин жыйынтыктары студенттердин элдик педагогикага кызыгуусун жогорулатууга жардам берет.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - теория и методика обучения и воспитания (кыргызская литература) Жумабаевой Динары Сапарбаевны на тему: «Совершенствование преподавания акынской поэзии в колледжах на этнопедагогической основе.

Ключевые слова: колледж, литературное обучение, акынская поэзия, поэты, которые пишут, импровизация, методы обучения, этнопедагогика, этнокультурная компетентность, анализ текста.

Цель исследования: выявить способы, методы и средства преподавания произведений народных поэтов в колледжах на этнопедагогической основе, проверить практическую эффективность этих технологий в педагогической практике.

Предметом исследования является методика преподавания поэзии поэтов в колледжах на этнопедагогической основе в соответствии с современными требованиями.

Методы исследования: теоретико-методологический анализ, наблюдение, анкетирование, интервью, учебный опыт, анализ и синтез, педагогический эксперимент.

Научное новшество исследования: впервые в истории методики преподавания кыргызской литературы в колледжах в соответствии с современными педагогическими требованиями изучена методика преподавания произведений народных поэтов на основе этнопедагогических принципов; возможности повышения содержания этнопедагогического преподавания произведений народных поэтов в колледжах; демонстрация путей достижения литературно-теоретических, лингво-коммуникативных, этнокультурных компетенций, приобретаемых студентами посредством изучения произведений народных поэтов в колледжах на этнопедагогической основе; материалы народной педагогики рассматриваются как содержание и средство обучения творчеству кыргызских народных певцов, а в современных условиях подтверждаются возможности воспитания на основе этнопедагогических традиций.

Практическая значимость исследования: методические рекомендации в научной работе могут быть использованы при разработке учебных планов колледжей по кыргызской литературе, написании учебников, учебных пособий, совершенствовании содержания дисциплины «Преподавание кыргызской литературы в ВУЗ ах, курсах повышения квалификации преподавателей колледжей, повышение творческой активности учителей. Результаты поставленных в диссертации задач помогут повысить интерес студентов к народной педагогике.

Summary

Dissertation research of Zhumabaeva Dinara Saparbaevna for the degree of pedagogical sciences in the speciality 13.00.02 – theory and methodology of education and upbringing Kyrgyz literature on the topic Improving the teaching of Akyn poetry in colleges on an ethnopedagogical basis.

Key words: college, literary education, Akyn poetry, poets who write, improvisation, teaching methods, ethnopedagogy, ethnocultural, competence, text analysis.

The purpose of the study: to identify ways, methods and means of teaching the works of folk poets in colleges on an ethnopedagogical basis, to test the practical effectiveness of these technologies in pedagogical practice.

The subject of the research is the methodology of teaching the poetry of poets in colleges on an ethno-pedagogical basis in accordance with modern requirements.

Research methods: theoretical and methodological analysis, observation, questioning, interviews, learning experience, analysis and synthesis, pedagogical experiment.

Scientific innovation of the research: for the first time in the history of the methodology of teaching Kyrgyz literature in colleges, in accordance with modern pedagogical requirements, the methodology of teaching the works of folk poets on the basis of ethnopedagogical principles was studied; opportunities to improve the content of ethno-pedagogical teaching of works of folk poets in colleges, demonstration of ways to achieve literary-theoretical, linguo-communicative, ethno-cultural competencies acquired by students by studying the works of folk poets in colleges on an ethno-pedagogical basis; materials of folk pedagogy are considered as the content and means of teaching the creativity of Kyrgyz folk singers, and in modern conditions the possibilities of education based on ethnopedagogical traditions are confirmed.

Practical significance of the study: methodological recommendations in scientific work can be used in the development of college curricula on Kyrgyz literature, writing textbooks, teaching aids, improving the content of the discipline "Teaching Kyrgyz literature in universities, advanced training courses for college teachers, increasing the creative activity of teachers. The results of the tasks set in the dissertation will help increase students' interest in folk pedagogy.

